

УДК 331.1:061.62:63:001.89(477):069.4/.5:63(091)

ТЕТЯНА ГРИЩЕНКО

м. Київ

tatdnsgb@ukr.net

ВНЕСОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ У СТАНОВЛЕННЯ Й ПЕРШІ РОКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МУЗЕЮ

У статті методом історико-наукового аналізу розкрито досі недосліджену грань науково-організаційної діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України – музейну справу. Головна увага зосереджувалася на висвітлення доробку установи у становленні й перших роках діяльності Всеукраїнського сільськогосподарського музею. Досліджено передумови появи музейної установи. Визначено її структуру та охарактеризовано основні колекції. Зауважено про значення Всеукраїнського сільськогосподарського музею для розвитку аграрної науки та дослідної справи у 20-х рр. минулого століття.

Ключові слова: Сільськогосподарський науковий комітет України, Всеукраїнський сільськогосподарський музей, Народний комісаріат земельних справ УСРР, Перша Всесоюзна сільськогосподарська та кустарно-промислова виставка, музейне бюро, С. Веселовський, О. Гаршин, Г. Махов, В. Таланов, аграрна наука.

Цього року своє 85-річчя відзначила Національна академія аграрних наук України. У її віданні при Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці вже 15 років функціонує Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки, який під керівництвом члена-кореспондента НААН В. А. Вергунова здійснює комплексні історичні розвідки щодо становлення й розвитку вітчизняної аграрної науки та дослідної справи. Так, було встановлено, що передвісником сучасної НААН протягом 1918–1927 рр. був Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України. Потужний координаційно-методичний центр проводив різнопланову діяльність. Йому вдалося зосередити навколо себе видатних галузевих фахівців, які працювали в різних сферах сільськогосподарської науки. Окремою складовою була музейна справа. Досі вона не ставала об'єктом дослідження. Тому актуальність проведеної історичної розвідки зумовлена відсутністю наукових праць з цього приводу.

Метою дослідження є проведення історико-наукового аналізу науково-організаційної діяльності Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України (далі – СГНКУ) у становлення та перші роки діяльності Всеукраїнського сільськогосподарського музею.

Упродовж 15 серпня – 15 жовтня 1923 р. у Москві відбулася Перша Всесоюзна сільськогосподарська та кустарно-промислова виставка. Вона стала знаковим явищем у фаховому середовищі країни. Провідні вітчизняні наукові установи ретельно готувалися до участі у цьому заході. Так, Сільськогосподарський науковий комітет України відгукнувся на пропозицію Головного комітету Всесоюдної сільськогосподарської виставки і на засіданні своєї Ради 16 грудня 1922 р. заснував Виставочний комітет з метою координування діяльності СГНКУ та «... інших центральних наукових та господарських установ, що центри їх ... або філії перебувають у Києві» [4]. До нього увійшли: 1) представники (по одному) від усіх секцій СГНКУ; 2) від спеціальних комітетів та комісії, що існували при СГНКУ; 3) по одному представнику від Всеукраїнської академії наук, Українського геологічного комітету, «Сільського господаря», Української кустарної спілки. Для постійної праці у справах виставки було обрано Президію у складі: голови – проф. С. Ф. Веселовського, заступників – проф. О. А. Янати та А. З. Носова, секретаря Ф. О. Юркова та його заступника – Я. Ф. Левченка [13].

У середині 20-х рр. минулого століття структурний підрозділ СГНКУ – музейне бюро

здійснювало керівництво всіма сільськогосподарськими музеями та розробляло план розгортання їх районної мережі [12, 61–73]. У п. 11 «Статуту» Комітету від 6 липня 1923 р. декларується, що він «... всебічно допомагає розвитку сільськогосподарських музеїв та бібліотек (і сільськогосподарських відділів інших музеїв та бібліотек) усіх відомств та організацій, координуючи їх діяльність та інструментуючи, дбаючи за їх поповнення тощо, і взагалі турбується за поширення сільськогосподарського знання та пов'язаних з ним наук, організовуючи відповідні курси і лекції, вироблення і розповсюдження наочного приладдя до навчання...» [10].

Після проведення Першої Всесоюзної сільськогосподарської та кустарно-промислової виставки було вирішено заснувати з частин її експозицій Всеукраїнський сільськогосподарський музей із метою «... збирати, переховувати і виучувати всі найхарактерніші та найцінніші зразки сільського господарства і промислу, зв'язаного з цим господарством; служити показником науково-технічних і практичних досягнень у сільському господарстві і сільськогосподарському промислі; виконувати функції консультативного та інструкторського апарату та поширювати культурно-освітню працю серед сільського населення України...» [7].

Відтак, проект «Статуту Всеукраїнського сільськогосподарського музею» був розроблений саме музейним бюро СГНКУ на чолі з агрономом О. Гаршиним. Саме воно взяло участь в обговоренні справи про організацію цього музею при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) [5].

Положення «Про Всеукраїнський сільськогосподарський музей» було затверджено ВУЦВК та Радою Народних Комісарів УСРР 24 серпня 1924 р. Згідно з ним новостворена музейна установа розміщувалася у м. Харкові за адресою: вул. Ф. Енгельса, 10. Поряд з ним у сусідньому приміщенні діяла Всеукраїнська постійна промислово-показова виставка ВРНГ УСРР. Документом визначалося, що «Музей буде стояти під безпосереднім доглядом комісаріату земельних справ» [7].

Варто наголосити, що на Всеукраїнський сільськогосподарський музей покладалися

великі сподівання. Так, на сторінках часопису «Діло» за 1924 р. з'явилася стаття про створення музейної установи. З-поміж іншого зауважувалося: «Відповідно випосаджена державою і при сприятливих обставинах вплив її культурної місії та праці з обсягу сільського господарства напевно поширяться на всі українські землі» [7]. Крім того, зазначалося, що музей має право співпрацювати з усіма технічними та сільськогосподарськими установами СРСР та закордону.

На чолі Всеукраїнського сільськогосподарського музею стояла його Рада. До її складу входили представники майже з усіх центральних державних установ та галузевих профільних вищих шкіл: Народний комісаріат освіти УСРР, Найвища Рада народного господарства України, Всеукраїнське агрономічне товариство, сільськогосподарські інститути та ін. Головою Ради було обрано наркома земельних справ. У різні часи її очолювали: І. Є. Клименко (1922–1925 рр.), Я. М. Дудник (лютий 1925 – грудень 1926 рр.), О. Г. Шліхтер (1927–1929) [8, 86–87].

Всеукраїнський сільськогосподарський музей складався з дев'яти відділів. Станом на 1 червня 1925 р. повноцінно працювало вісім із них: 1) загальний; 2) хліборобський; 3) скотарський; 4) лісовий; 5) землевпорядний; 6) сільськогосподарської техніки; 7) переробки продуктів сільського господарства та 8) торговельно-експортний. Не організованим залишався відділ кооперації. Вносити зміни та доповнення до структури музейної установи передбачалося за рішенням Ради музею відповідно до його щорічних планів діяльності та кошторису [7]. Крім того, передбачалося облаштування 58 підвідділів. Слід відмітити, що уже в першій половині 1925 р. працювало 35 з них [3].

До загальної кількості експонатів, одержаних зі Всесоюзної сільськогосподарської виставки, додавалися ще: 1) заново виготовлені діаграми, експонати музею Всеукраїнської спілки мисливців і рибалок; 2) колекції з культури кукурудзи (дарунок професора В. В. Таланова); 3) вироби Одеської майстерні наочного приладдя; 4) зразки ґрунтів України, зібрані професором Г. Г. Маховим. Для них було зведено спеціальну велику вітрину на

80 монолітів. Влітку 1925 р. планувалося завершити упорядкування колекції. Як свідчить план діяльності СГНКУ на 1924 р., то в структурі секції ґрунтознавства передбачалося створення окремого спеціалізованого Центрального музею ґрунтів України [6].

Окремо варто зауважити, що проведене на спеціальні кошти експедиційне обслідування сільськогосподарського народного побуту у «... типових пунктах основних районів України (Полісся, Лісостеп, Степ), а поруч – і масове збирання речей (переважно старовинних)...», що характеризували народний сільськогосподарський побут, стало основою «... Музею сільськогосподарського народного побуту України...» як окремого відділу Всеукраїнського сільськогосподарського музею [6].

Музейна установа утримувалася за рахунок держави. Наприклад: бюджетне фінансування на 1925 р. було затверджено Раднаркомом у сумі 11 534 карб. Однак за перше півріччя було отримано лише 4050 карб. Їхнім цільовим призначенням стали поточні господарські витрати і ремонті роботи. Ще 1750 карб. виплачено Всеукраїнському управлінню лісами – «... борги у видатках на організацію музею...», і 1320 карб. – відділу позик Народного комісаріату земельних справ УСРР за організацію музею. Таким чином, на друге півріччя залишалося всього 4414 карб. Принагідно зазначимо, що Всеукраїнський сільськогосподарський музей здійснював продаж своїх видань, витворів майстерень, препаратів та виробів відділів, при цьому прибутки надходили до розпорядження музейної установи.

Слід відмітити, що за час свого існування Всеукраїнський сільськогосподарський музей перетворився на велику культурно-просвітницьку установу. Це не могло не позначитися на ступені відвідування. Так, від початку заснування і до 1 червня 1925 р. його відвідали понад 7076 осіб, серед яких: селяни – 1224, робітники – 1094, учні – 2397 та ін. Крім цього, було проведено 577 екскурсій із 15 089 екскурсантами. Всього на виставку завітало 22 165 відвідувачів. Зауважимо, що всім надавали детальні пояснення, а окремим групам, які цікавилися спеціальними питаннями, читали ще й «... популярні лекції в аудиторії музею...», розрахованій на 150 чоловік. Це

щодня здійснювали троє кваліфікованих агрономів.

Наприкінці 1925 р. у зв'язку з ліквідацією губернських земельних управлінь передбачалося, що Народний комісаріат земельних справ УСРР візьме до свого безпосереднього відання Київський та Одеський крайові сільськогосподарські музеї з майстернею наочного приладдя при останньому. На думку керманців профільного відомства, це дасть початок більш ширшій роботі Всеукраїнського сільськогосподарського музею, який, «... спираючись на свої крайові музеї, зможе реально поставити питання й про організацію районних музеїв» [2]. На засіданні технічної колегії сільськогосподарського відділу Народного комісаріату земельних справ УСРР 18 листопада 1925 р. було заслухано доповідь про сільськогосподарські музеї. Як наслідок, перед Плановою комісією було порушено питання про завдання та порядок керування ними [9, 68]. Слід зауважити, що «Бюджет земельних органів УСРР на 1925–1926 рік» передбачав: «Крім центрального музею з переходом до трьохступеневої системи управління урядом, надається всеукраїнське значення Київському й Одеському сільськогосподарським музеям і на утримання їх та поповнення експонатами за кошторисом передбачається 21 тис. карб.» [1, 36]. Таким чином, спеціалізовані галузеві музеї здобули визнання держави і перейшли на новий якісний рівень у своїй діяльності.

У 1927 р. директором Всеукраїнського сільськогосподарського музею став Н. Д. Луцкевич, кооптований член Президії СГНКУ [12, 83–89]. Після реорганізації комітету Всеукраїнський сільськогосподарський музей перейшов у відання дослідного відділу НКЗС УСРР [11].

Загальнонаціональне значення Всеукраїнського сільськогосподарського музею було вагомим. Він не лише ознайомлював відвідувачів з успіхами у сільському господарстві, широко проводив популяризаційну діяльність серед населення, пропагував новітні досягнення та надавав довідково-консультаційні послуги, а й виступав своєрідною ланкою між науковим товариством, для якого кожен експонат наповнений особливим ціннісно-смісловим змістом і є предметом аналізу й

вивчення, та соціумом. Він «... відігравав величезну роль у розвитку та розквіті сільськогосподарства та добробуту України...» [7]. Важливе методичне та координаційне значення у його діяльності посідав Сільськогосподарський науковий комітет України – провідний науковий центр аграрної науки та дослідної справи у 20-х рр. минулого століття.

Список використаних джерел

1. Андрущенко Ф. Г. Бюджет земорганів УСРР на 1925–26 рік / Ф. Г. Андрущенко // Вісник Народного комісаріату земельних справ. — 1925. — № 13–14. — С. 34–39.
2. Від редакції // Вісник Народного комісаріату земельних справ УСРР. — 1925. — Ч. 7–8. — С. 57.
3. Всеукраїнський Сільсько-Господарський Музей // Вісник Народного комісаріату земельних справ УСРР. — 1925. — Ч. 7–8. — С. 57.
4. Діяльність Виставочного комітету при Сільсько-Господарському науковому комітеті України (16/XII 1922 р. – 3/XI 1923 р.) // Вісник сільськогосподарської науки. — 1924. — Ч. 3–4. — С. 34–40.
5. Коротке справоздання про діяльність Сільсько-Господарського наукового комітету України за

1923–1924 операц. рік // Вісник сільськогосподарської науки. — 1924. — Ч. 7–9. — С. 1–31.

6. Короткий план діяльності Сільсько-Господарського наукового комітету в 1924 році // Вісник сільсько-господарської науки. — 1924. — Т. 3. — № 1–4. — С. 26–39.
7. Нове культурне надбання. Всеукраїнський сільсько-господарський музей // Діло. — 1924. — Ч. 204, 14 вересня. — С. 3.
8. Присяжнюк М. В. Сільське господарство України та його державне регулювання в контексті суспільно-політичних трансформацій XX–XXI ст. (історичний нарис) / М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, Г. О. Глазунов, О. С. Грамотенко; М-во аграр. політики та продовольства України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН. — К., 2013. — 240 с.
9. Робота технології сільсько-господарського відділу // Вісник Народного комісаріату земельних справ УСРР. — 1925. — Ч. 23–24. — С. 67–68.
10. Статут Сільсько-Господарського наукового комітету України // Вісник сільськогосподарської науки. — 1924. — Т. 3. — № 1–4. — С. 77–84.
11. Центральних архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 1230, оп. 1, спр. 1, арк. 1–2.
12. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 1270, арк. 61–89.
13. Юрків Х. Виставочний Комітет при С.-Г. Науковому Комітеті України / Х. Юрків // Вісник сільськогосподарської науки. — 1923. — Т. II, вип. 1–2. — С. 54–56.

ТETIANA HRYSHCHENKO

Kyiv

THE CONTRIBUTION OF THE AGRICULTURAL SCIENTIFIC COMMITTEE OF UKRAINE IN THE FORMATION AND EARLY YEARS OF THE ALL-UKRAINIAN AGRICULTURAL MUSEUM

Unexplored up till now brink of the scientific and organizational activities of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine – a museum case is revealed in the article by historical and scientific analysis. The main attention is on highlighting the institution's heritage in the formation and early years of All-Ukrainian Agricultural Museum. The preconditions of the appearance of museum institution are investigated. Its structure is determined and main collections are characterized. The importance of All-Ukrainian Agricultural Museum for the development of agricultural science and research case in the 20's the last century is observed.

Keywords: Agricultural Scientific Committee of Ukraine, All-Ukrainian Agricultural Museum, People's Commissariat of Land Affairs of the USSR, First All-Union agricultural and handicraft industrial exhibition, museum office, S. Veselovsky, A. Harshin, Gr. Makhov, V. Talanov, agricultural science.

ТАТЬЯНА ГРИЩЕНКО

г. Киев

ВКЛАД СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАУЧНОГО КОМИТЕТА УКРАИНЫ В СТАНОВЛЕНИЕ И ПЕРВЫЕ ГОДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВСЕУКРАИНСКОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО МУЗЕЯ

В статье методом историко-научного анализа раскрыто до сих пор неисследованную грань научно-организационной деятельности Сельскохозяйственного научного комитета Украины – музейное дело. Главное внимание сосредоточено на освещении вклада учреждения в становление и первые годы деятельности Всеукраинского сельскохозяйственного музея. Исследованы причины возникновения музейного учреждения. Определена ее структура и охарактеризованы основные коллекции. Указано о значении Всеукраинского сельскохозяйственного музея для развития аграрной науки и опытного дела в 20-х гг. прошлого века.

Ключевые слова: Сельскохозяйственный научный комитет Украины, Всеукраинский сельскохозяйственный музей, Народный комиссариат земледелия УССР, Первая Всесоюзная сельскохозяйственная и кустарно-промышленная выставка, музейное бюро, С. Веселовский, А. Гаршин, Г. Махов, В. Таланов, аграрная наука.

Стаття надійшла до редколегії 04.11.2016